

ajatuksia ja rehellisen avoimia pohdiskeluita. Sosiaalipsykologisen kielen valjastaminen uskonnollisten näkemysten ja itse uskon kuvaamiseen on saavutus, joka voi parhaimmillaan auttaa teologeja löytämään kielen, sanat ja sanonnat, joilla nykyihmisten kanssa voi ymmärrettävällä tavalla kommunikoida uskota ja uskonopillisista asioista kuten uskontunnustuksen lauselmista. Kirja on modernin, ajattelevan ja oppineen ihmisen uskontunnustus. Se on rehellisyydessään ja syvällisyydessään puhutteleva ja tuottaa teologille useita ahaa-elämyksiä: Ai, näinkin sen ja sen asian voi ymmärtää ja kokea.

Vattimo väittää uskovan, että usko. Eskola panee paremmaksi sanoen tietävänsä, että uskoo. Väite perustuu introspektioon. Hän tutkii omaa sisäistä maailmaansa ja omia tuntemuksiaan. Koe on kuvitteellinen. Hän sulkee silmänsä ja yrittää kuvitella maailmaa sellaisena kuin uskonnottomat luonnontieteilijät, psykologit ja sosiologit uskovat sen olevan. Hän kuvittelee maailmaa, jossa ei olisi mitään tieteen tutkimuskohteiden yli tai ulkopuolelle menevää, ei mitään uskontojen jumalaa tai sen kaltaista. Hän sanoo, että kun hän tointuu tämän kuvitelman ensi lumosta, hän alkaa kaivata jotakin, joka suorastaan "loistaa poissaolollaan". Toisaalta tuo puuttuva on "ei mitään", toisaalta siitä puuttuvasta tuntuu nousevan kaikki todella tärkeä: mieli ja merkitys sille, mitä kuvitelmassa muutoin on.

Hetken päästä Eskola tekee vastakokeen. Hän kuvittelee maailman samanlaisiksi kuin kokeen ensimmäisessäkin vaiheessa, mutta lisää siihen sen, mitä uskonnot kuvittelevat jumalaksi, "ei minään avaruudessa sijaitsevana olentona tai erillisenä maailmana, vaan kaikessa mukana olevana, mutta 'olevana' niin, että sitä ei voi arkihavainnoin eikä tieteen keinoin tavoittaa." Tietysti käytettävissä on kaikki tätä salaperäistä koskeva pohdiskelu ja tämän tavoittamisyrittäykset taiteessa, musiikissa, us-

konnoissa ja aikaisemmin eläneiden ihmisten kokemuksissa. Näiden kahden kokeen jälkeen hän kysyy itseltään, kumpi näistä maailmoista on hänelle elämyksellisesti todempi. Hän sanoo tehneensä kokeen lukeuttomia kertoja ja tulos on aina sama. Maailma, jossa tieteen tutkimien ihmeellisyyksien lisäksi on jotakin muutakin eli sitä, mitä uskonnot tavoittelevat, on hänelle henkilökohtaisesti todempi. Tämän kokeen perusteella hän erottelee uskonnottomat ja uskonnolliset tai uskonnollisuuteen taipuvaiset ihmiset. Hän tunnistaa olevansa uskonnollinen ihminen. Hän tietää uskovan.

Tämän jälkeen Eskola pohdiskelee uskoon, uskoviin ja kirkkoon kohdistuvia moitteita, väheksyntää ja arvostelua ja vastaa kritiikkiin oman uskonsa mukaisesti. Hän ei kuitenkaan kaikilta osin usko niin kuin kirkko opettaa. Tätä hän analysoi ottamalla esiin uskontunnustuksen kohtia ja selittämällä, mitä hän niistä ajattelee: "Mitä Jumalasta uskon?" ja "Jeesus kirkon opissa ja minun uskossani." Lopuksi hän siirtyy "Teorioista ja opeista tämän päivän arkeen ja pyhään". Hän korostaa aitoon raamatulliseen tapaan, että Jumala on armollinen eikä ole sitä vain tai vasta Jeesuksen sovitustyön kautta, vaan jo Vanhasta testamentista alkaen. Hänen on vaikea uskoa sovitusoppiin. Tässä mielessä hänen kristologiansa on lähellä sitä, mitä evankelista Luukas esittää. Jeesus viattomana kärsijänä ja raskaan kärsimyksen kantajana on hänelle tärkeä "kanssakulkija" ja "vertaistukki", kun hän – niin kuin hän sanoo – valmistautuu elämänsä lopun mahdollisiin koviin kärsimyksiin ja koetelemuksiin. Hänellä on omaperäisiä ajatuksia siitä, mitä ilmoitus ja inkarnaatio merkitsevät hänelle ja hänen näkökulmastaan.

Sosiaalipsykologille "uskoa, mutta ei kuulu" ei ole mikään ratkaisu. Eskola haluaa kuulua Jumalaa etsivien suureen joukkoon ja erityisesti kristinuskon piiristä kotinsa löytäneiden yhteyteen ja Suomen evankelis-

luterilaisen kirkon jäsenyyteen. Hän kuvaa suhdettaan kirkkoon Émile Durkheimin käyttämällä termillä organisaation solidaarisuus. Sille on tyyppillistä, että ihmiset ovat erilaisia eikä heitä pakoteta yhteen muottiin. Eskola puhuu hyvin kauniisti vanhemmistaan ja heidän uskostaan. Heidän merkityksensä on ollut erittäin suuri. Kun he veivät hänet kas-teelle, siinä syntyi pysyvä side heidän uskoonsa. Tämä ihmisten välinen uskon side on kestänyt ja kantanut häntä läpi elämän – niinäkin vuosina kun hän ei kuulunut kirkkoon. Kirkkoon liittyminen on merkinnyt henkistä paluuta vanhempien luo ja vanhempien uskoon, vaikka hän ei uskokaan samalla tavalla kuin vanhempansa.

Eskola on yhtä mieltä Vattimon kanssa siitä, että uskonto ei voi olla muuta kuin uudelleenarvioimista ja pohtimista, ja niitä hän on kirjassaan harjoittanut. Viehättävä kirja, josta pidin.

RAIJA SOLLAMO
PROF. EMERITA, VANTAA

J. L. SCHELLENBERG
Evolutionary Religion.
Oxford: Oxford University
Press 2013. 174 s.

Mount Saint Vincentin yliopiston filosofian professori J. L. Schellenberg tuli tunnetuksi angloamerikkalaisessa uskonnonfilosofisessa kontekstissa kirjallaan *Divine Hiddenness and Human Reason* (1993). Siinä Schellenberg väittää teistisen Jumalan kätkeytyneisyyden puhuvan tällaisen Jumalan olemassaoloa vastaan. Schellenberg kuvailee itseään ateistiksi erityisesti teistimin suhteen. Samalla hän on puolustanut omintakeista mielikuvitteluun perustuvaa skeptisen uskonnollisen uskon muotoa, jonka kohteeksi hän määrittelee laveasti perimmäisen todellisuuden.

lisuuden. Suhteessa tähän henkilö voi saavuttaa perimmäisen hyvän. Käsitystään uskonnosta Schellenberg on hahmotellut trilogian veran.

Kirjassa *Evolutionary Religion* Schellenberg tiivistää ja kehittää trilogiassaan käsittelemiänsä teemoja. Kirjan keskeinen väite on, että ihmiskunta on älyllisessä ja uskonnollisessa kehityksessään hyvin varhaisessa vaiheessa, ja sen pitäisi muotoilla uskonnolliset asenteensa tätä vaihetta vastaaviksi. Schellenberg katsoo, että hänen kehittämänsä kuvittelua korostava uskonnollinen usko, jonka hän nyt nimeää evolutionaariseksi uskonnoksi, on nykyajan ihmiselle järkevä uskonnollisuuden muoto. Schellenbergin ajattelun taustalla vaikuttaa sekä biologisesta että kulttuurisesta evoluutiosta esitettyjä käsityksiä.

Kirja koostuu kahdeksasta pääluvusta, joista ensimmäinen ja toinen käsittelevät ”syvää aikaa” (deep time). Syvä aika koskee geologista ajanlaskua, jolla maapallon historia jaetaan miljoonista vuosista aina miljardien vuosien pituisiin ajanjaksoihin. Schellenbergin mukaan syvää aikaa tarkasteltaessa on käsitelty yksipuolisesti vain menneisyyttä. Hän puolestaan haluaa kiinnittää huomiota tulevaan ja erityisesti älyllisen elämän syvään tulevaisuuteen. Schellenberg väittää, että syvän ajan näkökulmasta älyllinen kehitys on mahdollisesti vasta alkuvaiheessa ja sillä voi olla vielä satoja miljoonia vuosia evoluutiota edessään.

Syvän ajan mittakaavalla Schellenberg on optimistinen älyllisen edistyksen suhteen, vaikka hän myös tunnustaa sitä kohtaavat haasteet, esimerkiksi suuret luonnonmullistukset. Optimisminsa Schellenberg oikeuttaa evoluutiota koskevan tietämyksemme perusteella. Luonnonvalinta on jatkuvasti tuottanut uusia, aiempaa monimutkaisempia olioita. Miksi olettaa, että tämä prosessi loppuisi nykyhetkeen? Samansuuntaisesti voidaan Schellenbergin mukaan argumen-

toida kulttuurievoluution pohjalta. Hän väittää, että älykkyyden mahdollisella kasvulla voi olla suuri vaikutus tiedettä, filosofiaa ja uskontoa koskeville käsityksillemme.

Kirjan kolmannessa ja neljännessä luvussa Schellenberg johdattaa skeptisiä päätelmiä syvää aikaa koskevista käsityksistään. Oletetun älyllisen epäkypsytemme takia meidän on hänen mukaansa syytä epäillä nykyisten maailmaa koskevien uskomuksiemme todenmukaisuutta. Parhaatkin perusteet niiden puolesta voivat osoittautua tulevaisuudessa harhaanjohtaviksi, ja siten meidän tulisi olla uskomatta puoleen tai toiseen. Kaiken kattavan skeptisismien Schellenberg haluaa kuitenkin väistää. Hänen suosimansa ”evolutionaarisen skeptisismien” mukaan tietyt väitteet on epäiltävä vain, jos sillä on useampia seuraavista piirteistä: täsmällisyys, yksityiskohtaisuus, syvällisyys, viehättävyys, kunnianhimoisuus ja kiistanalaisuus.

Schellenbergin mukaan yleisluonteiseen uskonnolliseen väitteeseen transsendentin ulottuvuuden olemassaolosta on suhtauduttava skeptisesti. Epäily koskee väitteen uskominen (religious belief) lisäksi sen kiellon uskomista (irreligious belief; religious disbelief), jonka Schellenberg yhdistää naturalismiin. Syvän ajan näkökulmasta molemmat asenteet ovat hänen mukaansa epäkyisiä ja siten mahdollisesti virheellisiä. Tästä poiketen Schellenberg näyttää olevan melko luottavainen omissa perusteluissaan hyödyntämiänsä tieteellisiin teeseihin, vaikka ilmeisesti myöntää myös niiden olevan epäiltävissä. Yleisemmin voimme hänen mukaansa hyväksyä, että normaalit uskomuksenmuodostamisprosessimme, kuten aistihavainnot, ovat luotettavia. Schellenbergin tapa rajata epäily tiettyihin alueisiin ei vaikuta täysin uskottavalta.

Kirjan luvuissa viisi ja kuusi Schellenberg pyrkii osoittamaan, kuinka syvän ajan näkökulma ja siitä seuraava skeptisismi antavat tilaa uu-

denlaiselle evolutionaariselle uskonnolle. Schellenbergille tämän uskonnon pääpiirteet koskevat lähinnä tulevan kehityksen huomiointia ja edistämistä, ja halukkuutta muokata uskonnolliset asenteet nykyiselle kehitystasollemme sopiviksi. Yksityiskohtaisemmassa käsitelyssä Schellenberg selostaa, miten evolutionaarisen uskonnon tiedollinen sisältö pitäisi muotoilla ja millaisilla asenteilla tämä sisältö tulisi omaksua.

Evolutionaarisen uskonnon tiedolliseksi sisällöksi Schellenberg esittää ”ultimismien” (ultimism). Termin voi määrittellä väitteeksi, että on olemassa metafysisesti, aksiologisesti ja soteriologisesti perimmäinen transsendentti ulottuvuus. Ultimismien sisältö on kapea. Schellenbergin mukaan näin täytyykin olla, sillä evolutionaarisen uskonnon on oltava avoin erilaisille kehitysmahdollisuuksille. Hän väittää, että esimerkiksi kristillisen teismien kaltaiset tarkemmat määritelmät sulkevat pois niiden kanssa ristiriitaisten käsitysten ennakkoluulottoman tarkastelun. Schellenberg myös toteaa, että ultimismien on rajoitettuna sijasta oltava kaikin puolin perimmäistä (ultimate), jotta se voi haastaa mielikuvitustamme ja motivoida meitä venyttämään käsitteellisiä kykyjämme.

Varhaisesta kehitystasostamme johtuen intellektuaalisen sitoutumisen ultimismien on Schellenbergin mukaan oltava maltillista ja yhteensopivaa tarkastellun skeptisismien eli uskomusasenteen puutteen kanssa. Lyhyesti sanoen Schellenbergin ratkaisu on, että ultimismi pitää uskominen sijaan aktiivisesti kuvitella todenmukaiseksi. Kuvittelu sopii yhteen skeptisismien kanssa: jotakin voi kuvitella todeksi ilman, että uskoo sen todeksi. Vaikka Schellenberg näin pyrkii irtautumaan uskomisesta, hänen käsityksensä edellyttää, että ultimismi uskotaan mahdollisesti todeksi. Tämän voi katsoa seuraavan hänen skeptisismistään, jossa pidättäydytään myös ultimis-

min kiellon uskomisesta. Mainittakoon, että vaikka Schellenbergin käsitys uskonnollisesta uskosta ilman tavanomaista uskomusasetta on omaperäinen, se ei ole ainutlaatuisen. Teistisessä filosofiassa samanlaisia näkemyksiä ovat ennen Schellenbergiä kehittäneet muun muassa William Alston, Robert Audi ja Louis Pojman.

Kuvittelun lisäksi Schellenberg sisällyttää uskontoonsa käytännöllisen aspektin. Hänen mukaansa ultimismien mukaiseen toimintaan kuuluu pyrkimys ymmärtää todellisuuden luonnetta paremmin olemalla avoin tutkimukselle ja erilaisille kokemuksille; pyrkimys muokata äly- ja tunneperäiset taipumuksemme koherenteiksi ja tasaisiksi ultimismia ja evolutionaarista näkökulmaa hyväksikäyttäen; ja pyrkimys riskialttiiseen toimintaan yleisen hyvän edistämiseksi. Schellenbergin mukaan uskonnollisella yhteisöllä voi olla keskeinen rooli näiden pyrkimysten edistämiseksi. Lisäksi hän toteaa, että perinteisten uskontojen elementtejä voi käyttää hyväksi evolutionaarisen uskonnon viitekehyksessä.

Kirjan kahdessa viimeisessä luvussa Schellenberg pyrkii puolustamaan evolutionaarista uskontoa ja vastaamaan erilaisiin vastaväitteisiin. Esimerkkinä Schellenbergin tarkastelemasta kritiikistä voi mainita väitteen, että pahan olemassaolo on ristiriidassa ultimismien metafysisen ja aksiologisen aspektin kanssa. Tähän pahan ongelman varianttiin Schellenberg vastaa etupäässä evolutionaarista skeptisismiään hyödyntäen: arvostelmamme asiantilojen arvosta eivät nykyisessä kehitysvaiheessamme ole välttämättä luotettavia. Emme siten voi väittää että se, mikä meidän näkökulmastamme näyttää pahalta, on tosiasiaa ristiriidassa ultimismien kanssa. Jotkut teistit ovat samansuuntaisesti vedonneet tiedollisiin rajoihimme vastauksena traditionaaliseen pahan ongelmaan (ks. esim. skeptical theism). Tätä vastaan Schellenberg väittää, että tiedämme pahasta ja Jumalan ominai-

suuksista sen verran, että voimme muotoilla argumentin teismä vastaan. Schellenbergin näkemys, että skeptinen vastaus toimii ultimismien mutta ei teismien kohdalla, vaikuttaa lähinnä kyseenalaistettavalta valikoinnilta.

Evolutionaarista uskontoa puolustaessa Schellenberg hyödyntää melko vapaasti näkökulmia muuttamista perinteisistä jumaluskon puolustavista argumenteista. Tästä sopivan esimerkin tarjoaa hänen käsityksensä Anselmin *Proslogionissa* esittämästä niin kutsutusta ontologisesta argumentista. Anselm katsoi, että Jumalan olemassaolo voidaan johtaa käsitteestä ”jotain, jota suurempaa ei voida ajatella”. Monien kriitikoiden tavoin Schellenberg pitää argumenttia epäonnistuneena, mutta hän toteaa, että Anselmin käsite on tosiasiaa lähellä ultimismia ja sen mietiskely ja kuvittelu voi avartaa mielen kykyjämme. Onnistuessaan ajattelun syventäminen olisi Schellenbergin mukaan hyvä asia, ja hän väittää, että naturalismista ja uskonnottomasta skeptisismistä poiketen evolutionaarinen uskonto pyrkii tämän päämäärän edistämiseen. Tämä on yksi Schellenbergin perusteista kuvitteluun pohjautuvan evolutionaarisen uskonnon puolesta.

Schellenbergin näkemykset ovat paikoin kiehtovia ja uusia. Lisäksi hänen proosaansa on suhteellisen miellyttävää lukea. *Evolutionary Religion* sopii johdattukseksi Schellenbergin ajatteluun, joskin ymmärtämistä edesauttaa, jos on tutustunut hänen aiempiin teoksiinsa tai analyyttisen teismien keskusteluun erilaisista uskonnolle relevanteista uskomusaseteista. Schellenbergillä on suuri visio. Kirjan epilogissa hän kuvailee evolutionaarista uskontoa hegeliläisin termein synteesinä perinteisten uskontojen teesistä ja valistusaatteen ja naturalismin antiteesistä. Ei kuitenkaan ole selvää, saavatko Schellenbergin ajatukset vastakaikua hänenkin edustamassaan analyyttisen uskonnonfilosofian tra-

ditiossa, jossa taipumuksena on enemmän keskittyä kristinuskoon liitettyihin filosofisiin ongelmiin.

DAN-JOHAN EKLUND
TEOL. MAIST. (VÄIT.), HELSINKI

GEORGE FRIEDMAN
**Flashpoints: The Emerging
Crisis in Europe. New York:
Doubleday 2015. 258 s.**

Amerikkalaisen yhteiskuntatieteilijän George Friedmanin teos herättää poikkeuksellisen suuria odotuksia. Väitetäänhän kirjoittajan omistavan maailman suurimman yksityisen tiedustelupalvelun ja osanneen jo vuonna 2009 ennustaa Ukrainan kohtalon. Kirja edustaakin laadukasta poliittista esseistiikkaa, joka on keveän viehättävästi kirjoitettua ja perustuu vahvaan informaatioon.

Friedmanin juutalaisen perheen hämmästyttävä pelastuminen natseilta ja väliin surkuhupainenkin pakomatka rautaesiripun takaisesta Unkarista Amerikkaan luo ihmiskasvoisen taustan Euroopan kohtalon pohdinnalle. Vanhempiansa Euroopasta intohimoisen kiinnostunut Friedman pyrkii esittämään kunnianhimoisen tulkinnan ainutlaatuisesta maanosasta.

Nykyhetken taustaksi Friedman maalaa laajan historiallisen katsauksen Euroopasta. Löytöretket, reformaatio, islam, kansallisvaltioaate, valistus, Amerikka Euroopan rikkaana kummisetänä ja yhdistäjänä otetaan kaikki tarkasteluun. Uskonnot sekä historiassa että nykypäivänä kiinnostavat Friedmania. Erityisesti katolisuus viehättää häntä: siinä on sopiva annos luoksepäästävyttä ja mystiikkaa, kuten kaikissa vakavasti otettavissa ajattelusysteemeissä.

Vilpitöntä uskonnonlevitysintoa on hänen mukaansa turha selittää pois esimerkiksi Etelä-Amerikan valloituksesta: konkistadorien ottamia riskejä ei Friedmanin mielestä voi